

УДК 785.11 М.Балакірев(045)

Беляєва Т.А.,
музикознавець, методист
(м.Хмельницький)

Зміст симфонічної поеми М.Балакірева як художня проєкція соціально-політичних проблем через призму творчої особистості автора

На основі аналізу конкретного музичного матеріалу (симфонічна поема «Тамара» М.Балакірева) висвітлені механізми співставлення жанрових та стильових тенденцій, характерних для творів перехідного історико-культурного періоду, пов'язаних із змінами в суспільно-політичному житті через призму авторського бачення композитора.

Досліджувалось значення художньо ціннісного впливу мистецького твору на свідомість публіки, вибудовування нових соціальних відносин через музичний твір, та види суспільно-музичної діяльності; передбачення слухачької реакції на художнє розкриття змісту як програми естетичного впливу в ході функціонування твору.

Здійснювалась спроба розкриття відповідності соціокультурного фону та музичного твору як предмета мистецтва, характерного для даного періоду та співзвучного ідейно-художнім прагненням слухачів, а також як засобу актуалізації художнього потенціалу твору та особистості композитора, досягнення гармонії на високому комунікативному рівні.

Подано цілісний аналіз твору в нотному записі та звуковому еквіваленті з метою розкриття соціально-історичних та художніх взаємозв'язків твору з акцентом на його неповторності у відображенні явищ дійсності, ідей, почуттів через аналіз структури та засобів виразності.

Ключові слова: перехідний період, криза, культурно-історичний контекст, діалог культур, символізм, фольклор, художня проєкція, творча особистість.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Художнє життя Росії в один із переломних моментів її історії (кінець XIX – початок XX ст.) відзначене динамікою та багаторівневою взаємодією явищ культури і соціуму. Цей факт потребує переоцінки значення певною мірою вивчених процесів, що відбувалися у творчості представників різних художніх напрямків, конкретного митця, в окремо взятому творі, з метою дослідження проєкції цих процесів в іншому історичному вимірі та художньому просторі. На цікавить саме віддзеркалення суспільно-політичних проблем в художньо-мистецьких процесах переломного періоду на прикладі симфонічної творчості Мілія Балакірева, а також вплив суспільно-політичних та соціально-культурних явищ на формування і подальшу трансформацію творчого стилю М.Балакірева, зв'язок формування світогляду, суспільно-політичних процесів та сподівань митця з формуванням творчого задуму та трансформацією рис особистості в кризовий період життя суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми... Автор опирається на синтез музично-історичного та культурологічного методів, що знайшов широке застосування у музикознавстві (І. Барсова, Н. Герасимова-Персидська, І. Драч, О. Зінкевич, О. Козаренко, Г. Побережна, М. Черкашина) поряд із застосуванням методів теоретичного музикознавства, таких, як методи цілісного, жанрово-стильового аналізу (Н. Горюхіна, Л. Мазель, В. Медушевський, М. Михайлов, О. Соколов, В. Холопова). Наукову літературу, що стосується особливостей розвитку вітчизняної культури на межі XIX–XX ст., доцільно систематизувати за такими проблемними аспектами:

- панорамні дослідження, що висвітлюють стан мистецтва кінця XIX – початку XX ст. як перехідного періоду (В.Белінський, В.Редя, Л. Чорна, Л.Буєва та ін.);
- праці, що розкривають феномен музично-художнього синтезу (В. Ванслов, Л. Закс, Т. Куришева, М. Нестьєва, О. Соколов);
- праці музикознавчого спрямування з аналізу художньо-стильових явищ кінця XIX – першої чверті XX ст.: (Б. Асаф'єв, В. Брянцева, М. Друскін, Ю. Келдиш, М. Михайлов).

Формулювання цілей статті... Мета дослідження - показати російську музику кінця XIX – початку XX ст. у багаторівневій взаємодії явищ культури і соціуму на прикладі формування та втілення творчого задуму композитора Балакірева в симфонічному полотні «Тамара». Виявити єдність суспільно-історичних та мистецьких проявів та їх вплив на формування світогляду особистості, знайти у музичній творчості композитора практичні підтвердження втілення ідеї, узагальнити отримані у ході дослідження спостереження. У

праці здійснена перша спроба музикознавчого аналізу одного з ключових для розуміння особливостей творчої діяльності видатного митця, просвітителя творів; дослідження

багаторівневих впливів на формування творчого методу Балакірева, з точки зору комплексної взаємодії методів та підходів (музично психологічного, літературного, соціологічного, біографічного, музикознавчого, історичного, музично-критичного).

Практичне значення статті полягає у можливості застосування її результатів у подальшій науковій розробці проблеми, у ряді дисциплін навчального процесу вищих мистецьких навчальних закладів (історія світової культури, світова музична література, історія та теорія музичних стилів, музична психологія, музична соціологія, аналіз музичних творів).

Виклад основного матеріалу... Історико-культурний фон перехідного періоду. Поразка Росії в Кримській війні виявила глибоку кризу самодержавно-кріпосницького ладу і продиктувала необхідність докорінних перетворень у всіх сферах суспільного життя, викликаючи протест широких мас суспільства проти існуючих порядків. «Потепління» в суспільно-політичному житті настало завдяки правлінню Олександра II (1855 – 1881), яке було пов'язане з відміною кріпосного права та суспільно-політичними реформами.

У мистецтві пореформеного періоду відбилася критична оцінка соціальної дійсності, одвічна російська туга за досконалістю і моральному ідеалу. Спільними рисами музичного мистецтва, живопису та літератури цього періоду стали публіцистичність, реалістична оцінка явищ крізь призму типізації та соціального аналізу.

Усі ці процеси вплинули на світогляд Мілія Балакірева, видатного новатора, просвітителя, геніального, різнобічно обдарованого музиканта, якому належить честь створення в 60-ті роки XIX ст. нової творчої прогресивної групи серед талановитих представників російського дворянства, що отримала назву «Нової російської школи».

Під керівництвом Балакірева кучкісти розвинули традиції класиків, розширили межі музичних жанрів, збагатили їх новими формами, наблизивши до актуальних питань суспільного життя.

1860-ті рр. – період небувалого розквіту творчої, просвітницької, суспільно-музичної діяльності Балакірева. За наведеними в переліку фактами нескладно прослідкувати взаємозв'язок суспільно-політичної реакції та цензури 1970-х рр. з особистісною творчою кризою композитора, як і пожвавлення суспільно-культурного життя в пореформений період з оновленням особистості і творчої біографії композитора

1861

- Серед задумів нездійснених великих творів 2-га симфонія «Мцирі» за Лермонтовим.

1862

- Організована та відкрита за сприяння Балакірева перша Безкоштовна музична школа в Росії, формується «Балакіревський гурток»;

- Перша поїздка на Кавказ.

1863

- Виступи Балакірева як диригента БМШ;

- Друга поїздка на Кавказ та записи народної музики.

1864 -1865

- Задум (нездійсн.) східної опери «Жар-птиця»;

- «Грузинская песня» – формування принципів роботи з грузинським фольклором, перший досвід у засвоєнні особливостей музики Закавказзя в партитурі, творчий етюд до монументального полотна – симфонічної поеми «Тамара».

1866 -1867

- Діалог культур. Імпровізування на музичному матеріалі майбутнього твору («Тамара»).

1868

-Третя поїздка на Кавказ.

1869 – Період творчої кризи

- Звільнений як керівник концертів РМТ;

- М. Рубінштейном вперше виконана фантазія «Ісламей» в концерті БМШ;

- Вступає на службу в управління Варшавської залізниці;

- Зарахований на посаду інспектора музики в жіночий Маріїнський інститут;

- Покидає БМШ;

- Зарахований інспектором музичних класів жіночого училища св. Єлени;

- Смерть батька та улюбленої сестри, матеріальні турботи;
- Навернення до церкви, посилення віри в Бога, пошук духовних ідеалів.

1876 - Поступове повернення до музичної діяльності у всіх сферах

1877-1883

- Редагування оперних партитур Глінки (сум. з М. А. Римським-Корсаковим та А. К. Лядовим);
- Повернення в БМШ;
- Концерт на користь встановлення пам'ятника М.Глінці в Берліні за ініціативи Балакірева;
- Відновлення концертів БМШ та перше виконання 1 симфонії;
- Початок роботи з редагування власних творів раннього періоду, що пройшли переоцінку.

- Призначення керівником Придворної співацької капели Петербурга;
- Виконання під керівництвом Балакірева симфонічної поеми «Тамара»;

1884-1887 - Розширення творчих зв'язків із європейськими музикантами (Ф.Ліст), матеріальна підтримка, визнання заслуг, початок систематичної виконавської діяльності:

- Переписка Балакірева та Ф. Ліста, присвята Лісту поеми «Тамара».
- Присвоєння Глінкінської премії за «Увертюру на теми трьох русских песен».
- Перше виконання творів Балакірева за кордоном;
- Призначення безстрокової пенсії на ювілей БМШ.

1890-1894 - Розширення європейських зв'язків (Франція, Польща), просвітництво, активне концертне життя:

1894

- Смерть Олександра III;
- Дарунок кавказьких музичних тем в переписці французькому композитору Л.А.Бурго -Дюкудре;
- Відкриття в Желязовій волі пам'ятника Ф.Шопену за ініціативою Балакірева та виступи з концертами;
- Перше виконання в Парижі симфонічної поеми «Тамара» (диригент Ш. Ламурьо)

1896

- Вінчання на царство Миколи II;

1897

- Продовження визнання творчих заслуг Балакірева в Європі (Чехія) та Росії;
- Вихід книги Б. Каленського «Бедржих Сметана и Милий Балакирев, их значение для развития славянской музыки, их личные и художественные связи» (Прага, 1897).

1899-1902

- Початок редагування творчого доробку Глінки (сум. з С. М. Ляпуновим).

1904-1905

- Російсько-японська війна.

1905-1907

- Досягнутий компроміс влади і народу (перша російська революція).

1904-1908 - Поступове згортання видів діяльності (організаційної, виконавської, редакторської - твори Ф.Шопена)

Через надзвичайну психічну вразливість композитора як творчої особистості процес створення затягувався на довгі роки, примушуючи знову вживатися в задум музичних творів та переосмислювати їх в умовах змінених обставин особистого та соціально-політичного життя.

Факти та події, що співпали з поступовим виходом композитора з кризи, пов'язані з історією написання та побутування твору «Тамара», темою Кавказу, увагою до творчості Глінки та Ліста, що свідчить про визрівання цих тем в часі через глибоку внутрішню потребу в їх творчій реалізації.

«Червоною ниткою» через обидва періоди пройшло та було творчо реалізоване :

- визрівання характерних особливостей стилю, виявлених надалі у створенні симфонічної поеми «Тамара» (образно-жанрових, тематичних, формотворчих, ладо-гармонічних, темброво-оркестрових);

- вперше в російській і світовій музичній культурі створення «східних» жанрів, творів та образів на основі розробки тематизму, заснованого на фольклорних елементах музики народів Кавказу та Закавказзя (симфонічна поема «Тамара», східна фортепіанна фантазія «Ісламей», «Грузинська пісня», «Пісня Селіма» та ін.).

На першому етапі відбору народного музичного матеріалу Кавказу Балакірев планував створити інструментальну оркестрову п'єсу «Лезгінка», але задум танцювально-жанрової картини не зміг втілити всього багатства образів Кавказу.

Балакірев збагачує європейську увертюру епічними елементами та переосмислює жанрові риси симфонічної поеми. Створена на оригінальному музичному матеріалі пейзажного та народно-жанрового характеру, вона наближується стилістично, з одного боку, до програмних симфонічних поем Ф. Ліста, а з іншого - до творчості М. Глінки («Східні танці» з опери «Руслан і Людмила»).

М.Балакірев та М.Лермонтов (етапи визрівання задуму). Символізм образів і ідей літературного першоджерела в прочитанні композитора.

Із поезією Лермонтова Балакірев зріднився під час поїздок на Кавказ. М. Ю. Лермонтов талановито відбив у своїх творах ставлення сучасників до дійсності, усвідомлення поетом свого місця в суспільстві, почуття самотності художника, його розладу зі світом. На початку 1860-х композитор звертається в якості програми масштабного симфонічного твору до вірша Лермонтова, прагнучи рельєфно втілити близькі йому інтонацію, атмосферу й ідеї.

Трактування образу головної героїні твору цариці Тамари ґрунтується не на історичному матеріалі, а на романтичній двозначності легенди. Варіанти легенди про безпутну сестру, яку цариця приховувала у віддаленому замку в «ущелині диявола» та рідкісну віроломну красуню, імеретинську царицю Тамару другої половини XVII ст. поєдналися в уяві поета.

У симфонічній поемі двозначний образ Тамари змальовується за допомогою 2-х лейтмотивів, що втілюють привабливий зовнішній образ красуні та зловісність її внутрішнього оманливого ества, яке, поступово розкриваючись, досягає страхітливого втілення у кульмінації твору. Небесний янгол та демонічна сутність завдяки збагаченню та розростанню 2-х елементів символізують дві несумісні сторони внутрішнього та зовнішнього світу героїні.

Втілення символічних образів та ідей в симфонічній поемі пов'язане із трактуванням образно-сміслового змісту тексту вірша Лермонтова, та своєрідно відображається через засоби музичної виразності твору.

Перший елемент у характеристиці Тамари пов'язаний з народно-жанровим Сходом (народом), другий - особистісний, досягає кульмінації та трагічної розв'язки через трансформація мотиву заклик (влада).

Композитор вибудовує ідею оманливості та зрадливості влади, соціально-політичних обіцянок, самотності та розчарованості романтично налаштованого героя. Близькість психотипів поета та композитора, посилена збігом періодів суспільної реакції та цензури, кризових періодів у житті та творчості породжувала спільність переживань і вражень .

У схематичній проекції символів-асоціацій у співставленні літературного та музично-сміслового рівнів твору можна відзначити закономірності в розвитку соціальної лінії драматургії, як:

Ніч – відсутність вибору, морок;

Ранок – світло надії на зміни в житті, новий початок;

Скеля – опора, сила, закон;

Освітлений замок, в якому звучить музика – привабливість обіцянок;

Красуня цариця та євнухи – звабливість цариці як втілення «царства» та недосяжність, мовчазні свідки-слуги закону;

Парча і перли – розкіш, багатство для обраних;

Потік ріки – плін життя в його мінливості;

Гості: воїн, купець, пастух – верстви народу (сміливець серед них гине);

Нічне весілля – пародійна викривленість намірів влади, що призводить до руйнації мрій (тризна);

Кубок з вином – пролиття крові жертви;

Вікно замку, в якому щось біліє – сподівання на правду, розкаяння влади перед обманутим народом.

Втілення ідеї у формотворенні та засобах виразності.

Про творчий діалог культур на історичному переполю Росії свідчить і вибір засобів музичної виразності, мета яких – втілити певну ідею композитора у звуковій формі.

Музична форма твору, на перший погляд, відповідає віршованій формі поеми Лермонтова. У трьох основних розділах поеми перед уявою слухача послідовно постають

три картини: ріки Тереку в глибині Дар'яльської ущелини (вступ), вакханалії нічного бенкету в замку Тамари (центральный розділ), та Тереку на світанку (кода - епілог).

Картини мальовничої та дикої природи гірського Кавказу створюють ефектне епічно-живописне обрамлення, що як принцип стало характерним для Балакірева. Таємнича романтична загадковість, згущеність музичних барв відчутна тільки у крайніх розділах та кульмінації, пов'язаних з образами похмурої, зловісної, овіяної легендами Дар'яльської ущелини, та цариці Тамари в момент розкриття її демонічних чар.

Суттєво відрізняється від Лермонтовського трактування народних сцен в симфонічній поемі. Подібно до Глінки Балакірев демонструє доброзичливо захоплене ставлення до краси та життєстверджуючої сили народної музики Кавказу. У центральному розділі твору, сонатному алегро, що поєднується з гігантськими багатотемними варіаціями, композитор створює блискучу барвисту картину народного свята, проводячи тему Тамари епізодично, у вихорі танцювальності.

Межі стрункої сонатності дещо стираються за рахунок безперервного варіювання танцювально-жанрових тем на матеріалі кавказького фольклору як свідчення провідного значення народу у соціально-політичних перетвореннях, історичному виборі.

У тональних співвідношеннях переважають терцієві та секундові (сі мінор-ре бемоль мажор в крайніх, ре мажор в центральному розділі, жорсткі секундові поєднання в розробковому розділі), що підкреслює взаємовплив європейської та східної гармонічної систем мислення.

Багатство оркестрової фактури, прийомів мелодико-ритмічного орієнталізму, темпових контрастів, стихійної танцювальності на основі жанрових рис народної кавказької музики, переосмислення фольклорних зразків, темброві імітації звучання інструментів Закавказзя теж ілюструють дану думку.

До прикладу, це імпульсивно-поривчата 1-ша тема головної партії, мелодія якої записана у виконавця на щипковому інструменті тарі в Петербурзі; темі танцюючої Тамари (побічній партії), м'якого ліричного забарвлення, що є варіантом народної мелодії, поширеної на Кавказі, в Середній Азії, та на арабському Сході, в інструментовці якої імітується звучання народного побутового ансамблю.

Окрім сонатності та вараційності в музичній формі твору прослідковуються риси концентричності. Виникає багатоступенева симетрична форма, яка поступово виявляє, розкриває різні рівні змісту, стаючи сама художнім символом пошуку ідеалу.

Відповідно до законів форми вступний розділ твору розгорнутий, містить яскраво контрастний образ та мотивує подальше розгортання змісту. Центр симетрії має на меті підкреслити щось сокровенне в змісті твору, раніше приховане, як неминучість розвитку сюжету в зворотньому напрямку (поява грізної теми Тамари в точці «золотого перетину»).

Народно-жанрова танцювальність, романтизована «театральність» образного змісту твору стали відображенням як тенденцій епохи романтизму та особливостей народної музики Сходу, так і однієї з тенденцій мистецтва кінця XIX – поч. XX ст., коли основою хореографічного спектаклю могли стати симфонічна поема, симфонічна картина, симфонічна сюїта тощо.

У драматургії симфонічної поеми це, наприклад, явище політематизму, зміна образів подібно до театральної дії, сюжетність, опора на танцювальні жанри, особливо в розробковому розділі, відчуття кадровості.

Яскравим прикладом театралізації є кульмінація твору, в якій тривале, інтенсивне нагнітання стихійної танцювальності раптом прорізається грізно-екстатичним голосом труб на темі заклику Тамари.

Виходячи з такого трактування музичної форми твору стає зрозумілим висновок, вкладений автором у код-епілог: принести заспокоєння, умиротворення завдяки поєднанню світлоносної пейзажності, плинності, лірико-трагедійного, філософського, скорботно-просвітленого начал. Реприза продовжується на новому рівні за рахунок тематично-інтонаційних ремінісценцій, переростаючи у фінал, що закликає слухача до роздуму.

Наведені якості твору привабили увагу С.Дягілева та М.Фокіна, який у 1910–1912 рр здійснив балетну постановку симфонічної поеми М.Балакірева.

Висновки... У роботі здійснені:

- перша спроба музикознавчого аналізу одного з ключових для розуміння особливостей творчої діяльності видатного композитора, митця, просвітителя творів;
- дослідження багаторівневих впливів на формування творчого методу Балакірева з точки зору комплексної взаємодії методів та підходів (музично-психологічного,

літературного, соціологічного, біографічного, музикознавчого, історичного, музично-критичного);

- характерні риси художника переламного періоду в творчості (синтез мистецтв, відкритість та недомовленість змісту творів, звертання до образів минулого з метою розуміння сучасності, захоплення фольклором різних народів, інтенсивні творчі зв'язки з європейськими культурами, вихід за межі європейської культури в цілому;

- збагачення теми «російського Сходу» у новому історико-культурному контексті творами різних жанрів (від романсу до симфонічної поеми) в творчості Балакірева;

- розкриття етапів втілення ідеї композитора в художній проекції проблем суспільства через призму авторської концепції у задумі та засобах виразності симфонічної поеми «Тамара»;

- взаємозв'язок суспільно-політичних подій з особистісною творчою кризою композитора та виходом з неї;

- пролонгація в часі та перенесення задуму в інше художнє поле з подальшим вживанням в нього як доказ актуальності закладених в творі Балакірева ідей та здатності досягнути через кризу життєстверджуючої трансформації особистості, спрямованої на досягнення особистісної і соціальної гармонії в опорі на вічні цінності буття;

- суспільно-історичне значення художніх знахідок Балакірева як видатного представника російської музичної культури кінця XIX – поч. XX ст. для подальшого розвитку музичного мистецтва.

Список використаних джерел і літератури:

1. Арановский М. Г. Опыт построения модели творческого процесса композитора / М.Г.Арановский // Методологические проблемы современного искусствознания. - Л. : ЛГИТМиК, 1975. – Вып. 1. – С.127-141.
2. Асафьев Б. В. Музыкальная форма как процесс / Б. В. Асафьев. – Л. : Музыка, 1971. – 223 с.
3. Буюева Л. Н. Социальная среда и сознание личности / Л. Н. Буюева. – М. : Музыка, 1968. – 268 с.
4. Назайкинский Е. В. О психологии музыкального восприятия / Е. В. Назайкинский. – М. : Музыка, 1972. – 393 с.
5. Балакирев М. А. Летопись жизни и творчества / Сост. А. С. Ляпунова и Э.Э.Язовицкая. – Л. : Музыка, 1967. – 598 с.
6. Белинский В. Г., Шульгин В. С. Культура России IX-XX вв. / В. Г. Белинский, В.С.Шульгин. – М. :Искусство, 2006. – 290 с.
7. Блинова М. Музыкальное творчество и закономерности высшей нервной деятельности / М. Блинова. – Л. : Музыка, 1974. – 144 с.
8. Волков А. Замысел как целенаправленный фактор творческого процесса композитора / А. Волков // Процессы музыкального творчества : Сборник трудов № 130. – М.: РАМ им. Гнесиных, 1994. – С. 37 - 55.
9. Выготский Л. Психология искусства / Л. Выготский. – М. : Искусство, 1986. – 572 с.
10. Гордеева Е. М. Композиторы «Могучей кучки» / Е. М. Гордеева. – М. : Музыка, 1986. – 488 с.
11. Кандинский А. И. Симфонические произведения М. А. Балакирева / А. И. Кандинский. – М. : Музыка, 1960. – С.143.
12. Краткий психологический словарь / Сост. Л. А. Карпенко; Под общ. ред. А.В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1985. – 481 с.
13. Лермонтов М. Ю. Полное собрание сочинений в десяти томах / Главный редактор проекта В. В. Милюков. Редактор тома Ю. П. Куликов. - М.: Воскресенье, 2001. - Т. 9. - С. 383–384.
14. Петров В. М. Рефлексия в истории художественной культуры: Ее роль и перспективы развития / В. М. Петров // Исследование проблем психологии творчества. – М.: Наука, 1983. – С. 313 - 325.
15. Редя В. Идея синтеза искусств в русской художественной культуре начала XX века: теория и практика / В. Редя // Київське музикознавство: Культурологія та мистецтвознавство : зб. наук. статей. – К., 2004. – Вип. 15. – С. 37–47.
16. Тараканов М. Замысел композитора и пути его воплощения / М.Тараканов // Психология процессов художественного творчества. – Л.: Наука, 1980. – С. 127 - 138.

17. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей / Б. М. Теплов. – М., Л. : Изд-во Академии наук РСФСР, 1947. – 335 с.
18. Фокин М. М. Против течения / М. М. Фокин. - Л., М. : Искусство, 1962. – 637 с.
19. Яворский Б. Л. Заметки о творческом мышлении русских композиторов от Глинки до Скрябина (1825 1915) / Яворский Б. Л. // Избранные труды. – М. : Сов. композитор, 1987. - Том II, ч. I. – 367 с.

Транслітерований список літератури:

1. Aranovskiy M. G. Opyt postroeniya modeli tvorcheskogo processa kompozitora // Metodologicheskiye problemy' sovremennogo iskusstvovznaniya. Leningrad: LGYTMuK, 1975. Vy'p. 1, pp. 127-141.
2. Asaf'ev B.V. Muzy'kal'naja forma kak process. Leningrad : Muzy'ka, 1971, 223 p.
3. Bueva L. N. Soczy'al'naja sreda y soznanie lichnosti. Moskva: Muzy'ka, 1968, 268 p.
4. Nazaikinskij E. V. O psihologysya muzy'kal'nogo vospriyatiya. Moskva : Muzy'ka, 1972, 393 p.
5. Balakirev M. Letopys' zhy'zni i tvorchestva / Sost. A. S. Lyapunova i Э. Э. Yazoviczkaya. Leningrad: Muzy'ka, 1967, 598p.
6. Belynskiy V. G. - Shul'gin V. S. Kul'tura Rossii IX-XX vv. Moskva, 2006, 290 p.
7. Blinova M. Muzy'kal'noe tvorchestvo i zakonomernosti vy'sshej nervnoj deyatel'nosti. JL: Muzy'ka, 1974, 144 p.
8. Volkov A. Zamy'sel kak czelenapravlennyj faktor tvorcheskogo processa kompozitora // Processy' muzy'kal'nogo tvorchestva. Sb. tr. № 130/ RAM ym. Gnesiny'h. Moskva: Muzy'ka, 1994, pp. 37 - 55.
9. Vy'gotskiy L. Psihologija iskusstva. Moskva: Iskusstvo, 1986, 572p.
10. Gordeeva E.M. Kompozitory' «Moguchej kuchki». Moskva: Muzy'ka, 1986, 488 p.
11. Kandynskij A.Y. Symfonycheskie proizvedeniya M.A. Balakireva. Moskva, 1960, pp. 143.
12. Kratkij psihologicheskij slovar' /Sost. L.A. Karpenko; Pod obshh. red. A.V. Petrovskogo, M.G. Jaroshevskogo. Moskva: Polytyzdat, 1985, 481 p.
13. Lermontov M. Ju. Polnoe sobranie sochinenij v desjati tomah / Glavnyj redaktor proekta V. V. Miljukov. Redaktor toma Ju. P. Kulikov. Moskva: Voskresen'e, 2001. T. 9, pp. 383–384.
14. Petrov V.M. Refleksija v istorii hudozhestvennoj kul'tury': Ee rol' i perspektivy' razvitija // Issledovanie problem psihologii tvorchestva. Moskva: Nauka, 1983, pp. 313 - 325.
15. Redja V. Ideja sinteza iskusstv v russkoj hudozhestvennoj kul'ture nachala XX veka: teorija i praktika // Kyi'vs'ke muzykoznavstvo : Kul'turologija ta mystectvoznavstvo : zb. nauk. statej. K., 2004. Vyp. 15, pp. 37–47.
16. Tarakanov M. Zamy'sel kompozitora i puti ego voploshhenija // Psihologija processov hudozhestvennogo tvorchestva. Leningrad: Nauka, 1980, pp. 127 - 138.
17. Teplov B.M. Psihologija muzy'kal'ny'h sposobnostej. Moskva; Leningrad: yzd-vo Akademiiy nauk RSFSR, 1947, 335 p.
18. Fokyn M. M. Protiv techenija. Leningrad, Moskva: Iskusstvo, 1962, 637 p.
19. Javorskij B. L. Zаметки о творческом мы'шлении russkyh kompozitorov ot Glinki do Skrijabyna (1825 1915) // Javorskij B. L. Izbranny'e trudy'. Moskva: Sov. kompozitor, 1987, Том II, ch. I, 367 p.

Аннотация

Содержание симфонической поэмы М. Балакирева как художественная проекция социально-политических проблем через призму личности автора

Беляева Т.А

На основе анализа конкретного музыкального материала (симфоническая поэма «Тамара» М. Балакирева), найдены механизмы сопоставления жанровых и стилевых тенденций, характерных для произведений переходного историко-культурного периода, в связи с изменениями в общественно-политической жизни через призму авторского видения композитора.

Исследовалось значение художественно ценностного влияния художественного произведения на сознание публики, выстраивания новых социальных отношений через музыкальное произведение, и виды общественно-музыкальной деятельности; предсказание слушательской реакции на художественное раскрытие содержания как программы эстетического воздействия в ходе функционирования произведения.

Осуществлялась попытка раскрытия соответствий социокультурного фона и музыкального произведения как предмета искусства, характерного для данного периода и созвучного идейно - художественным стремлениям слушателей, а также как средства актуализации художественного потенциала произведения и личности композитора, достижения гармонии на высоком уровне общения.

Выполнен целостный анализ произведения в нотной записи и звуковом эквиваленте с целью раскрытия социально-исторических и художественных взаимосвязей произведения, с акцентом на его неповторимости в отражении явлений действительности, идей, чувств.

Выводы являются результатом анализа концепции, образной драматургии, тематизма, интонационного, композиционного анализа, анализа средств выразительности, формы.

Ключевые слова: переходный период, кризис, культурно-исторический контекст, диалог культур, символизм, фольклор, художественная проекция, творческая личность.

Summary

The content of the symphonic poem M.Balakireva as artistic projection of social and political issues through the prism of the author's creative personality

Belyaeva T. A.

Based on the analysis of a particular musical material (symphonic poem "Tamara" M.Balakireva) found matching mechanisms genre stylistic tendencies characteristic works of historical and cultural transition period associated with changes in the socio - political life through the prism of the author's vision of the composer.

We investigated the influence of the valuable artistic value of art on public consciousness, building new social relationships through music , and social views - musical activity; prediction of response to the listening art disclosure of how the aesthetic impact of the program in the operation works.

Attempts were made to disclosure under the sociocultural background and musical work as an art object, characteristic for a given period and ideologically congenial - artistic aspiration listeners, and as a means of updating the artistic potential of the work and the personality of the composer, to achieve harmony at a high level of communication. Holistic analysis works in musical notation and sound equivalent to demonstrate socio - historical and artistic relationships work, with an emphasis on its uniqueness in the reflection of the phenomena of reality, ideas and feelings through the analysis of the structure and means of expression. Conclusions are the result of analysis of the concept of imaginative drama, themes, intonation, compositional analysis, analysis of means of expression, form.

Key words: transition, crisis, cultural and historical context, cultural dialogue, symbolism, folklore, art projection , creative personality .

УДК 781.2 (070.3)

Беспалопникова Т. В.,
викладач
Школьник С. Я.,
викладач
(м.Харків)

Сучасні вимоги до методичної підготовки вчителя музичного мистецтва

Зміст статті розкриває педагогічні основи викладання музичного мистецтва в загальноосвітньому навчальному закладі. Розглядаються сучасні вимоги до вчителя музичного мистецтва, питання мотивації вибору професії, специфіки професійно-педагогічної спрямованості. Особливу увагу автори приділяють реалізації творчої основи процесу викладання музичного мистецтва, враховуючи спрямованість музичних занять на розвиток творчості школярів, стимулювання їх прагнення до самостійного мислення та прояву ініціативи. Розкриваються питання діагностики педагогічних та музичних здібностей до фахової підготовки, визначається вирішальна роль музичної освіти та виховання в процесі формування основних якостей особистості учнів. Аналізується низка питань багатогранного впливу музичного мистецтва на особистість, його доступність у комплексі засобів художнього впливу. Обговорюються питання щодо кваліфікаційного рівня педагогічної майстерності вчителя, який визначається виконанням ним освітніх й